

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

РЕФЕРАТ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ ИВАНА СТОЈИЛОВИЋА
„ИНДИВИДУАЛНИ И СИТУАЦИОНИ ФАКТОРИ СУБЈЕКТИВНОГ ДОЖИВЉАЈА
УМЕТНИЧКИХ СЛИКА“

На III редовној седници Наставно-научног већа Филозофског факултета, одржаној 8. марта 2016. године, именовани смо у комисију за оцену и одбрану докторске дисертације Ивана Стојиловића, под насловом *Индивидуални и ситуациони фактори субјективног доживљаја уметничких слика*. Пошто смо прегледали и анализирали добијену дисертацију, подносимо Већу следећи извештај.

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији:

Иван Стојиловић је рођен 08. 03. 1974. године у Крагујевцу. Студије психологије уписао је 1994. године на Одељењу за психологију Филозофског факултета Универзитета у Београду. На истом факултету одбранио је дипломски рад под менторством проф. др Ненада Хавелке. Магистарску тезу под називом *Експериментална провера теорије процене* одбранио је 2012. године под менторством проф. др Слободана Марковића. До сада је објавио 2 поглавља у тематским зборницима, 1 чланак у стручним публикацијама, имао 4 излагања на међународним скуповима штампаних у изводу и 8 излагања на домаћим скуповима штампаних у изводу.

Дисертација под насловом *Индивидуални и ситуациони фактори субјективног доживљаја уметничких слика* написана је на 158 страна (кад се овоме додају насловне стране, страна са подацима о комисији, апстракт и прилози број страна је 203). Рад садржи 51 слику, 25 графикона, 5 илустрација, 36 табела и 4 прилога. У дисертацији је цитирано 316 референци.

2. Предмет и циљ дисертације:

Проблем којим се кандидат бавио у овој дисертацији обухвата неколико великих психолошких области – експерименталну естетику, креативност, когнитивну психологију, психологију емоција и психологију индивидуалних разлика. Циљ дисертације био је да испита широк спектар психолошких фактора који утичу на субјективни доживљај уметничког дела. Са једне стране проучаван је утицај стабилних конституционих и диспозиционих фактора (црте личности, стручност, креативност), а са друге стране реч је о ситуационо променљивим факторима (додатне информације о делу, тренутно афективно стање, трајање експозиције). У овом раду комбиновано је неколико теоријских модела како би се формирао широк референтни оквир који омогућава уклапање различитих целина у јединствену слику. Конкретније, ослањајући се на своја претходна истраживања Стојиловић формулише посебан референтни оквир кога чини интеракција између карактеристика уметничког дела, посматрача и контекста. Базирајући своје огледе на

результатима ранијих, међусобно неповезаних студија, Стојиловић је покушао да унутар истог концептуалног и истраживачког оквира испита естетске ефекте низа фактора, као што су психотичне тенденције, отвореност, познатост, креативност, експертиза, занимљивост, пријатност, флуентност процесирања, разумљивост, експозиција, стратегија посматрања.

Овако опште постављен проблем кандидат је разложио на неколико посебних циљева које је реализовао у различитим експериментима:

1. У првом огледу испитиван је утицај додатних текстуалних информација на естетске преференције. Прецизније, испитиван је ефекат излагања додатних информација о слици (наведени су подаци о аутору, техници, медијуму, формату), њеном објашњењу, стилу коме слика припада или одсуство информација на процену хедоничке вредности и разумевања слике.

2. Циљ другог експеримента био је да се утврди утицај психотичних тенденција представљених кроз широк модел Дезинтеграције и црте „Отвореност за нова искуства“ на субјективни доживљај слика, односно повезаност умереног естетског доживљаја (естетских преференција) уметничких предмета и црта личности, које су у вези са стањима апсорпције, изузетног искуства или тока. У овом раду је коришћена накнадна класификација уметничких дела заснована на процени самих учесника истраживања, која креира стабилнији и прецизнији модел њиховог реаговања, но унапред дефинисана класификација.

3. Циљ трећег експеримента био је да испита ефекте креативности на субјективни доживљај слика. Креативност је била представљена преко резултата на тестовима дивергентног мишљења, процене креативности колажа и самопроцене креативности, а испитиван је и ефекат бављења креативном активношћу пре посматрања уметничких слика. Поред тога испитиван је и ефекат супротног смера – ефекат личности и естетске процене на креативност колажа.

4. Четврти експеримент бавио се питањем брзине процесирања визуелних уметничких дела и ефектима дужине излагања на естетски суд. Испитаници су у првом делу огледа посматрали слике различитих степена апстрактности и фотографије излагане у трајању од 100мс и 1000мс, а у другом су излагане фигуралне слике са пријатном и непријатном тематиком. Испитиван је ефекат на процену лепоте, пријатности, интересантности и разумевања дела.

5. Циљ петог експеримента био је истраживање разлика у структури субјективног доживљаја две групе испитаника: студената психологије и ликовних уметности. Испитаници су имали могућност а) давања слободних одговора за процењиване слике, б) процењивања слика на унапред задатим скалама, као и в) давања одговора путем обележавања најупечатљивијег дела на слици. Конкретно циљеви су били а) утврђивање најчешће коришћених описа и категорија описа које две групе испитаника користе, б) проверавање могућности коришћења технике означавања најупечатљивијег дела слике као мере естетске импресије испитаника, в) одређивања које варијабле су и на нивоу слика и на нивоу субјеката у вези са понуђеним описима слика, као и одабраним најупечатљивијим деловима слика.

3. Основне хипотезе истраживања:

У својој дисертацији Иван Стојиловић је извео пет експеримената са циљем да тестира следеће хипотезе:

1. Додатне информације о слици имаће позитиван ефекат на процену посматраних слика, посебно оних које су неразумљиве, услед посебне потребе за интерпретацијом апстрактне уметности и снажнијег ослањања на изворе ван посматране слике приликом доношења одлука о њој. Снажнији ефекат на процену слика имаће разумљиве, једноставне информације које наивни посматрачи могу лако да процесирају.

2. У складу са налазима претходних истраживања која су испитивала ефекат индивидуалних разлика очекивало се позитивно дејство психотичних тенденција на допадање неконвенционалних и неканонских слика, као и позитиван утицај отворености на преференцију свих слика, а посебно апстрактних и непријатних.

3. Претпоставка је била да ће креативније особе неговати флексибилнији и оригиналнији приступ и стога је код креативнијих особа очекивано веће допадање оних уметничких дела која на неки начин одступају од уобичајених, традиционалних форми и стилова. Хипотеза је била и да ће претходно естетско процењивање сензитивисати испитанике, што ће се позитивно одразити и на квалитет креираних колажа.

4. Сlike које су дуже излагане биће префериране услед темељније и јасније перцепције која омогућава флуентнију обраду. Затим, предвиђено је да ће слике које се уклапају у наивни модел прототипичне слике (традиционалне фигуралне и пријатног садржаја) бити префериране. Најзад, особе које су позитивније расположене на почетку експеримента процењиваће позитивније слике услед уливања властитих афеката у процену слика.

5. Последња хипотеза рада је била да ће се слободни описи слика разликовати за слике различитих стилова и да ће се техника обележавања слика показати као ваљана и објективна техника бележења естетских преференција испитаника. Поред тога, степен слагања испитаника у погледу означених најупечатљивијих делова слике биће већи код фигуралних но код апстрактних слика, услед постојања јасних семантичких целина код фигуралних слика

4. Кратак опис садржаја дисертације:

Докторска дисертација Ивана Стојиловића има три главна дела. Теоријски (уводни) део, методолошки (емпиријски) део и закључак.

Теоријски део рада обухвата концептуално-методолошку анализу феномена којима се бави психологија уметности, као и приказ главних теоријских модела на којима је базирано истраживање. Након краћег представљања историјског развоја психологије уметности (са посебним акцентом на експерименталну естетику), представљене су неке од актуелних тема истраживања у овој области. У овом делу рада кандидат дискутује различите теоријске импликације најважнијих теорија у овој области психологије.

Методолошки део рада представља приказ пет експеримената. Сваки експеримент је представљен са стандардном структуром: увод у специфичан експеримент, опис циљева и хипотеза, представљање испитаника, стимулуса, процедура, резултата и дискусија.

Завршни део рада чини *Преглед главних налаза* у коме кандидат нуди кратак приказ добијених резултата свих огледа, као и *Ограничења* у коме се сумирана генерална

ограничења свих извршених експеримената. У последњем делу *Закључак* кандидат даје опште импликације налаза и њихов значај за стицање дубљег увида у феномен субјективног доживљаја уметничких слика. На самом крају рада наведени су списак литературе и прилози.

5. Остварени резултати:

У првом експерименту представљени су резултати ефеката текстуалних информација на естетску преференцију посматраних слика. Коришћени су оригинални текстови из музеја и галерија о посматраним сликама, подељени у три групе. За слабо разумљиве слике излагање конкретних информација има позитиван ефекат на процену хедоничке вредности слике. Са повећањем разумљивости слике ефекат ових информација слаби. Ефекат пружених информација на доживљај разумљивости слике је слаб. Утврђено је и да је промена валенце (пријатности) текста позитивно повезана са доживљајем хедоничке вредности слике, а варирање разумљивости текста има ефекта на доживљај њене разумљивости. Претпоставка је да се валенца (афективни тон) текста преноси на афективни тон слике преко механизма „афекат-као-информација“. За ефекат информација на разумљивост слика предложен је механизам флуентног процесирања. Уколико су текстови разумљиви они појачавају флуентно процесирање (разумљивост) слике.

Други експеримент бавио се питањем утицаја црта личности, специфично психотичних тенденција и отворености на естетски доживљај. Добијено је да постоји општи тренд да психотичне тенденције и њени модалитети имају позитиван ефекат на естетски доживљај неканонских слика (слике које припадају групи ружних и неразумљивих), а негативан ефекат на преференције канонских, традиционалних слика (лепе и разумљиве слике). Особе са истакнутим Заравњеним афектом преферирају неразумљиве, а слабије разумљиве слике. Претпоставка је да код ових особа долази до слабијег, заравњенијег реаговања на мета-когнитивне емоције фрустрације када се посматрају и процењују неразумљиве, као и до слабијег реаговања на осећање успеха када се тумаче и процењују разумљиве слике. Код особа са истакнутом манијом, које снажније преферирају оригинална, експресивна дела хипотеза је да оваква дела одговарају њиховом повишеном расположењу. Ова дела су богатог колорита, снажног геста и изражаја или снажне, експлицитне теме. Најзад, особе са наглашеним Перцептивним дисторзијама, снажније преферирају ружне и неразумљиве слике. Претпоставка је да особе са повишеним ПД скором карактеришу стања фантазирања, фасцинираности објектом, снажнијег асоцирања и повезивање са њим, губитак свести о времену, која омогућавају доживљај објекта на нов, снажнији, дубљи и више допадљив начин.

У наредном експерименту испитивана је повезаност естетских преференција и креативности. Утврђено је да један од коришћених тестова дивергентног мишљења „Необичне употребе“ има позитиван ефекат на процене допадања разумљивих (фигуралних) и непријатних слика. Претпоставка је да резултати овог теста одговарају флексибилној идеацији на конкретном материјалу који се преноси и на слободну идеацију и флексибилно размишљање на конкретним, фигуралним, разумљивим сликама. Испитаници који су пре естетске процене правили колаже процењивали су слике креативнијим но група која је одмах процењивала слике. Претпоставка је да процес креирања колажа подржава флексибилнији и слободнији стил размишљања и ставове, који утиче на отвореније посматрање уметничких дела. Процес креирања колажа изазива

пораст позитивног и смањење негативног расположења, и вероватно стања слична стањима која доживљавају уметници, само у базичном облику, као што су: губитак самосвесности, пробој граница, сужење свести и дубоку апсорпцију у сам процес, стање инспирисаности, осећање задовољства процесом стварања, осећање усхићености и слободе, али и емоционалне осетљивости, осећање јединственог селфа, контакт са „правим“ ја, осећање тока. Најзад, у раду су као коваријати коришћени и скорови на три теста позитивне шизотипије. Модалитет Перцептивне дисторзије је имао позитиван утицај и на снажније преферирање лепоте посматраних слика, као и на креирање креативнијих колажа. Карактеристике особа са повишеним ПД се поклапају са феноменолошким описом креативног процеса: снажна фокусираност само на један објекат, фасцинираност њиме, губитак свести о времену, губитак самосвести, трансцендирање свакодневне сврхе и значења објекта, и снажно и јасно осећање јединства са објектом. Стања естетске дереализације пружају посматрачу/уметнику ново, свежије и јасније виђење реалности и посматраних објеката.

Четврти експеримент се бавио питањем утицаја трајања експозиције (100мс и 1000мс) на креирање прве импресије о слици. Резултати показују да је довољна кратка експозиција како би се креирала импресија о делу, која се не мења значајније при дужој експозицији, односно накнадна концептуална обрада доживљаја слике у малој мери модификује првобитну импресију слике. Оно што се мења при дужим експозицијама је снажније преферирање слика које нестаје услед њихове флуентније обраде, када постоји више времена да се уоче детаљи слике, њена тема, што позитивно утиче и на перцептивну и на концептуалну флуентност. Овај ефекат је посебно истакнут на димензијама субјективног доживљаја који је типичан за посматрану слику – димензија разумљивост за фигуралне и интересантност за (полу)апстрактне слике. Једино одступање од правила „дужа експозиција – снажнија преференција“ јавља се на доживљају лепоте фотографија и фигуралних слика са непријатном темом. Претпоставка је да при дужим експозицијама долази до снажнијег утицаја концептуалне флуентности и непоклапања наивних канона лепоте и „очекиваног“ медијума (фотографије, није слика) и теме (није пријатна). Појачана флуентност у сусрету са објектима који одступају од канона амплифицирају (негативну) реакцију изазвану сликом.

Последњи експеримент бавио се испитивањем нових техника процене слика (означавање најупечатљивије области и слободни описи) и различитих стратегија посматрања слика различитих стилова. Добијено је да посматрачи у просеку користе три описа, независно од стила слика. Међу сликама постоје разлике у најчешће коришћеним терминима, а коришћени описи одговарају парадигмама ових стилова. За фигуралне слике најчешће се користи појам „лепота“, за полуапстрактан/модеран стил користе се термини „занимљиво“ и „лепо“, а за апстрактан стил на првом месту је термин „апстрактно“. За све стилове најчешће се користе позитивни термини потврђујући раније налазе да је естетско искуство пријатно и награђујуће. После ових позитивних термина за фигуралне слике користе се описи сврстани у категорију „садржај“, за полуапстрактне „непријатан доживљај“, а за апстрактне „формалне карактеристике“ и „непријатан доживљај“. Сlike су, поред коришћења слободних термина, процењиване и означавањем области која је посматрачима најупечатљивија. Величина ове области је повезана са проценом интересантности слика и са фреквенцијом коришћених описа. Што се слика процени интересантнијом то се наведе више описа слике и површина означеног дела је већа.

Графичка метода одговарања, као објективна мера естетског доживљаја, показала се као мера која коренспондира са задатом инструкцијом.

6. Научни допринос дисертације:

У досадашњим истраживањима субјективног доживљаја уметничких слика најчешће су се испитивали ефекти појединачних фактора, било да су они везани за карактеристике слике (тема, разумљивост, пријатност, познатост, занимљивост и сл), посматрача (индивидуалне карактеристике, расположење, знање и интересовање за ову област) или контекста (посматрање слике у лабораторији или галерији, самостално или у друштву и сл). У овом раду Иван Стојиловић проширио је скуп независних варијабли из различитих домена смештених у широк методолошки оквир. Представљени рад мапира неке од важних чинилаца и њихових ефеката на субјективни доживљај уметничких слика. Обухваћени индивидуални и ситуациони фактори показују комплексан ефекат на субјективни доживљај, посебно изражен у сусрету са нетипичним сликама. Поред свих наведених ограничења рад представља нове налазе о ефектима и отвара нове смернице у истраживањима психологије уметности.

7. Закључак:

Закључујемо да је дисертација Ивана Стојиловића под називом *Индивидуални и ситуациони фактори субјективног доживљаја уметничких слика* урађена у свему према одобреној пријави, да је оригинално и самостално научно дело и да су се стекли услови за њену јавну одбрану

Београд, 18. 4. 2016.

Комисија

Проф. др Слободан Марковић (ментор)

Проф. др Дејан Тодоровић

Проф. др Горан Кнежевић

Проф. др Сунчица Здравковић